

ИЗНАД СВЕДОЧЕЊА: КАКО „ФОТО-ТЕКСТ“ И „ГОВОР“
ИЗНОВА ПРОМИШЉАЈУ ТРАУМУ ПОСЛЕРАТНЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Ingeborg Jandl-Konrad. *Foto-Text und Sprechen:
Trauma und Transformation in den postjugoslawischen Literaturen.*
De Gruyter (Medien und kulturelle Erinnerungen 12), 2025, 730 стр.

Монографија Ингеборг Јандл-Конрад *Фото-Текст и говор. Траума и трансформација у постјугословенским књижевностима*, која је објављена 2025. године у издавачкој кући De Gruyter (у серији „Медији и култура сећања“, том 12), представља значајан допринос интермедијалним и студијама трауме у савременој постјугословенској књижевности.

Овај рад заступа централну тезу да постјугословенске књижевности обрађују ратно искуство и послератну трауму у двострукој медијално-поетској логици и за ту сврху је увела нове категорије, које су: „Фото-Текст“, дискурси који настају кроз помињање или визуелизацију фотографија — и „Говор“, облици језичког изражавања који преносе емоционалност, сведочење и метапоетску рефлексiju. Циљ рада је да унапреди систематско моделовање интеракције слике и гласа у књижевној обради трауме и да истовремено буде теоријски применљив и ван непосредног истраживачког оквира.

Студија се вешто позиционира у пољу интермедијалних студија, студија траума и сећања, систематски повезујући теорије фотографије (према Барту, Сонтаг и другима) са теоријама гласа и перформативности (према Бахтину, Остина), као и културолошким сећањем. Поред тога, ауторка интегрише етичке и афективне димензије фотографског погледа, надовезујући се на Левинасов концепт „Лица“ и Хиршову теорију *постсећања* (*postmemory*): Ово проширење даје анализи слике етичку дубину сећања, која чин гледања разуме истовремено као одговорност и афективну везу. Тиме се бави релевантним дебатама о сведочењу, афекту и политици слике.

Изузетна научна вредност лежи у концептуалној двострукој оптици: Јандл-Конрад показује како фотографски модови (шок-фотографије, фотографије из свакодневног живота и породичне фотографије) и начини говора (Пархесија, лаж/истина, хор и гласови из детињства) структуришу семантичку и афективну економију књижевних текстова о трауми. Посебно је убедљива анализа Пархесије као политичко-етичке праксе говора која уквршта истину, ризик и отпор. Јандл-Конрад излаже да субјект који говори у овим текстовима не само да сведочи, већ истовремено артикулише облик грађанске храбрости. Методолошки, текст убедљиво делује кроз своју егземпларну, нетаксономску структуру.

Монографија се у првом делу (I–III) посвећује теоријском утемељењу две ново-развијене категорије: „Фото-Текста“ (анализирајући фотографију као медиј афекта, трауме и идентитета) и „Говора“ (са фокусом на трауму, пархесију, тишину и истину/лаж). Други део (IV–XI) представља егземпларну анализу постјугословенских текстова (Угрешкић, Јерговић, Суљагић, Каламујић и други), прецизно приказујући како се фотографија и различити облици говора међусобно прожимају у артикулацији ратне трауме, сећања и етичке одговорности.

У поглављу „Фотографија“, Јандл-Конрад систематски поставља теоријски темељ своје двоструке категорије Фото-Текста. Фотографија се ту не схвата као пуки документ, већ као носилац афекта, трауме и етичке одговорности. Ауторка спаја Бартову концепцију *punctum* и Левинасов појам лица, уверљиво показујући како се у постјугословенским текстовима фотографија позиционира као простор између естетског и трауматског. Њено читање наглашава контемплативну позицију субјекта који гледа — фигуру гледаоца који не само да посматра, већ и улази у етички однос са виђеним.

Треће поглавље, „Говор“, представља другу носећу категорију студије. Јандл-Конрад говор тумачи као медиј трауме, али и као чин *пархесије* — храброг/ризичног говора истине. У том циљу, она спаја психоаналитичке и културолошке приступе, посебно идеје Кети Карут и Сигрид Вајгел, како би дочарала да се траума у тексту манифестује као прекид, као фрагмент гласа који сведочи управо кроз властите пукотине. Говор, у њеној интерпретацији, није само лингвистички феномен, већ афективни чин отпора, где је ћутање исто толико значајно као и изговорено.

У четвртном поглављу, о Дубравки Угрешић, ауторка анализира поливалентност слике и гласа у текстовима као што су *Министарсјво боли* и *Музеј безусловне предаје*. Угрешићкину прозу дефинише као поезику отпора која се служи фотографијом да би разобличила патријархалне и националне митове. Јандл-Конрад излаже како фотографије у њеним текстовима функционишу као меморијски активатори — *puncta* која отварају интимни простор губитка и трауме. Њено тумачење наглашава метапоетичку свест Угрешићкине прозе: језик постаје место терапије, али и иронијског одмака.

Пето поглавље, о Еди Поповићу, продубљује концепт „гледати уместо говорити“. Поповићев јунак-фотограф креће се између еротског и ратног искуства, при чему фотографија постаје алегорија немогућности говора. Јандл-Конрад ове призоре разматра као етику сведочења без речи: визуелни шок функционише као супститут изговореном сведочанству. Пархесија се стога јавља као покушај поновног успостављања односа према истини, говор који ризикује и разобличава.

Шесто поглавље, о Емиру Суљагићу, фокусира се на фотографију као трауматско сведочанство у контексту Сребренице. Јандл-Конрад анализира његове текстове као прелаз између документарног и фикционалног говора. „Непокретне слике“ код Суљагића постају етички изазов упућен гледаоцу: како гледати, а не профанисати страдање? Ауторка уочава да се фикционализација у овим делима јавља као једини начин да се преживљена траума уопште артикулише.

У седмом поглављу, о Миљенку Јерговићу, истражује се однос између кривике, лажи и идентитета. Јандл-Конрад Јерговићеву поезику тумачи као исповест у којој фотографски мотиви функционишу као фрагменти колективног памћења. Слике и речи се међусобно прожимају у процесу реконструкције истине, док језик показује симптоме трауматске расцепљености. Његови наративи, у њеној интерпретацији, сведоче о етичкој дилеми између памћења и заборавља.

Осмо поглавље посвећено је Елведину Незировићу и представља један од најинтимнијих делова студије. Ауторка прати начин на који стари породични снимци покрећу процес самоспознаје и трансгенерацијског памћења. Незировићев фото-текст Јандл-Конрад посматра као дијалог са одсутним — оцем, мајком, изгубљеним детињством. Фотографија постаје мост између трауме и љубави, а писање чин помирења са прошлошћу.

Девето поглавље, о Лејли Каламујић, отвара теме поезике интимног фото-текста, *identiteta* и замишљених дијалога. Јандл-Конрад наглашава како Каламујић кроз фотографије мајке и детињства артикулише трауму губитка, али и чин емоционалне отпорности. Смештајући њено писање између терапијског и поетског, она га одређује као покушај да се смех, бол и говор споје у нову врсту женске аутобиографије.

У десетом поглављу, о Мирославу Кирину, анализира се колажна структура у којој се визуелни и вербални елементи стапају у један полифони систем. Јандл-Конрад Киринову поезику лица види као покушај да се реконструише лични идентитет након губитка. Фотографија се ту јавља као медиј повратка, али и као уметнички експеримент који открива границе између стварности и фикције.

Једанаесто поглавље, „Поетика снимака“, ефективно повезује дела Срђана Ваљаревића и Весне Павловић. Јандл-Конрад тумачи појам „снимка“ као метафору пролазности и као чин отпора забораву. У Ваљаревићевој прози проналази фотографску фрагментарност, док Павловићкине слике сагледава као визуелни коментар тог истог осећаја непостојаности. Заједно они граде полифони дијалог текста и слике који тематизује обичност, време и нестајање.

Завршно, дванаесто поглавље синтетизује налазе целе студије. Јандл-Конрад закључује да се Фото-Текст и Говор прожимају у заједничкој етичкој мрежи сведочења. Фотографија постаје медиј шока и контекмплације, док је говор медиј трансформације и отпора. Увођењем пархесије као етичког принципа, ауторка позиционира постјугословенску књижевност као простор у којем се траума преображава у одговорност. Њено тумачење књижевности као интермедијалне праксе памћења отвара нове теоријске и етичке хоризонте.

Свеукупно, реч је о изузетно убедљивој и теоријски утемељеној монографији која изнова профилише садејство Фото-Текста и Говора за историчност трауме постјугословенских књижевности. Њена вредност лежи, с једне стране, у поменутом успостављању два нова, за дискурсну анализу релевантна нивоа: „Фото-Текст“ и „Говор“. С друге стране, она на конкретним примерима примене демонстрира њихов широк домет, који је отворен према многим областима и применљив на њих. Ова теоријска и естетска вишеслојност уједно утемељује Фото-Текст и Говор у етичком дискурсу о сећању и сведочењу, те позиционира рад као важан референтни пункт једне књижевне науке утемељене на етици одговорности, као и студијама сећања, интермедијалности, сведочења и поетике афекта. Корпус је основан, аргументација је строга, а црвена нит доследно препознатљива. Стилски, рад одликује термилошка прецизност и јасноћа. Дидактички, нуди дефинитивне полазне тачке, моделна читања и јасан резиме, због чега је подједнако користан за студенте, истраживаче и ширу културолошку публику, јер у изванредном обиму и научној дубини пружа изузетно информативан и широк увид у ову тематику.

Монографија заслужује пажњу свих који се баве питањима културе сећања, етике сведочења и интермедијалних поетика у јужнословенским књижевностима.

Клаудија Мајер-Веселиновић
Технички Универзитет у Леобену
claudia.mayer-veselinovic@uniloben.ac.at

UDC 821.161.1.09 Zdanevič I. M.

Catherine Boshian-Campaner, *Iliazd, un apatride à Paris*.
Paris: Classiques Garnier, 2023, 266 p.

Ауторка монографије *Иљазд — айаїрид из Париза* је Катрин Бошјан-Кампанер, универзитетски професор француске књижевности. Године 2023. објављује на француском језику прву у свету биографију Иље Здањевича-Иљазда, руско-грузијског авангардисте, драматурга, романописца, песника и дизајнера текстила — уметника, који заслужује пажњу свих читалаца заинтересованих за руску авангарду и француски надреализам.

На самом почетку ове монографије описује се утицај Иљаздове мајке Валентине, која је током трудноће желела девојчицу, што је дубоко обележило младог Иљу. Та рана конфронтација са родном амбивалентношћу постала је за њега централна тема и пут ка модерни, коју види као хибридную творевину. Своје текстове о овој теми прожимао је бурлескним елементима (као што је тврдња да је рођен са зубима и брадом), стварајући тако уметничку легенду, која служи особањању маште и подсећа на то да уметност мора имати дозу лакуомности. То се већ види у његовом раном стваралаштву — заумним драмама, које су тежиле „готалној уметности“ и у којима се Иљазд бавио темом рода. Интересовање за Иљаздов живот и стваралаштво одражавало се и у делима других песника. Тако Игор